

Akdeniz'in Envanteri

Marc Aymes*

Özet

Bu metin Akdeniz çalışmalarının envanter biçimine ne borçlu olduğunu araştırmayı hedeflemektedir. Tarihçilerin ve antropologların yarım yüzyıldır Akdeniz üzerine yazdıklarını gözden geçirerek, paylaşılan bir bölgesel dil içinde mübadele aracı görevi görmesi için tasarlanmış on kadar söz ve ifadeyi ele almaktadır. Böyle bir envanter girişimi, sürekli yeniden icat edilen bir Akdeniz'in bulgusal verimliliğini vurgular, ama aynı zamanda, herhangi bir sınıflandırmaya indirgenemezliğini.

Anahtar sözcükler: Antropoloji, bölgesel çalışmalar, tarih, Akdenizcilik, envanter

Abstract

Inventory of the Mediterranean

This article aims to investigate what Mediterranean studies owe to inventory form. It approaches around a dozen terms and expressions that were devised to serve as a medium of exchange in a shared regional language by reviewing what historians and anthropologist have written on the Mediterranean for half a century. Such an inventory attempt emphasizes not only the heuristic fertility of an ever reinventing Mediterranean but at the same time its irreducibility to any categorization.

Keywords: Anthropology, area studies, history, Mediterraneanism, inventory

Bir yerin birliği düzensizlikten başka bir şey değildir. Yalnızca sorunun birliği merkezi oluşturur.¹

Takip eden satırlar bibliyografik deneme türüne aittir. Fakat herhangi bir "alan bilançosu" önermek söz konusu değildir. Bu bir envanterdir.²

1.

Keyfi görünebilecek şekilde sıralanmış bir liste olan bu envanter, sentez için hiçbir şekilde uygun değildir. Bütünün parçalarını bir araya getirmekten ziyade serpiştirir. Bununla birlikte, müşterek bir saptamayı ilke edinir: Topladığı ve dağıttığı şeylerin (bir ölünün mirasçılarının kullanmaya hazırlandıkları şeyler gibi) aynı kişiye ya da aynı davaya, aynı mekâna ait oldukları farz edilir. Burada Akdeniz söz konusudur.

* EHESS, CNRS

1 M. Bloch, "Une étude régionale: géographie ou histoire?", *Annales d'histoire économique et sociale* 6 (1934), 81. W. V. Harris tarafından alıntılanmıştır. Bkz. "The Mediterranean and Ancient History", *Rethinking the Mediterranean* içinde, der. W. V. Harris (Oxford: Oxford University Press, 2005), 5.

2 Bu "MEDITER: Approches critiques des études méditerranéennes" [TASARLA: Akdenizlilik çalışmalarına eleştirel yaklaşımlar] adlı programın çerçevesine taşınmış olan ortak bir düşüncenin sonucudur. Programı düzenleyen Claudia Moatti'ye ve yardımcıları için başta Wolfgang Kaiser ve Annliese Nef olmak üzere bütün katılımcılara teşekkür ediyorum.

Kendisini bütün sentez girişimlerinin ötesinde konumlandırması dışında, saptama eyleminin kendi içinde bir tez değeri de yoktur: *Akdeniz* olarak adlandırılan (kimi zaman küçük harfle yazıldığı gibi) varlığın tanımlanmasına veya var oluşuna ilişkin tartışmalar karşısında hiçbir konum alışı işaret etmez. Epistemolojik değilse de pragmatik olarak envanter sadece Akdeniz'in *sözler*, başka deyişle paylaşılan bir bölgesel dil içinde mübadele aracı görevi görmesi için tasarlanmış ifadeler üretmesi eylemini göz önünde bulundurur. Aşağıdaki envanter bu sözlerin bazı tezahürlerini belgelemeyi, yorumlamayı, bazen de bunların etkileşimini sağlamayı amaçlamaktadır.

Söz, sözcüklerden olduğu kadar davranışlardan oluşur. Kelime, deyim veya cümle, bunların ortaya çıkışları dile bağlıdır. Fakat aynı zamanda bütünleştirme ve kodlama etkileri yaratırlar ve bunlar da pratik şemalara dönüşür. Öyleyse, hammaddesini söylenenler ve anlatım oluştursa da envanterin bir de "metin-dışı" tarafı var. Dökümünü yaptığı her parça; uzmanlık, bilgi veya eylem alanlarına yer açan "iyi uygulama" hakkındaki bir çalışmanın odağıdır.³

Söz, bir tez taşır. Bunun için de tezi —geniş çapta bir geçerliği olsa da olmasa da—dolaşımına (dolaşım dışı olmasına) göre yeniden elden geçirildiğinin ortaya konmasına adanmıştır. Envanterin doğru kullanımı onu bu riske açık kılacaktır. Bir "birleştirici temayül"⁴ ihtiyaç vardır. Jacques Revel'in tarihe uyguladığı, Lucien Febvre ve Marc Bloch'un da 1930'lu yıllarda *Annales* kurulurken yararlandıkları söz tam olarak budur. Fakat burada, benim başladığım girişimi de karşılamalıdır. Aslında ikisi de "'şemacılığın', 'soyutlama' eğiliminin karşısında somut olan adına [var] olurlar." Önermeleri benzerdir:

[İkisi de] sınırlayıcı bir hal alma tehlikesi taşıyan bütün yapılar karşısında içgüdüsel bir kuşkuya tutunmaktadırlar. Tasavvurunda toparlayıcı olup yönteminde temel olarak deneysel olan toplumsal bir yaklaşımı işaret ederler. Zira toplumsal olan hiçbir zaman eklenmiş sistematik bir kavramsallaştırmanın konusu olmamıştır. Daha ziyade, mutabakatların, "fenomenlerin karşılıklı bağımlılıklarını" oluşturan ilişkilerin her zaman açık *envanterinin* alanıdır.⁵

Envanter çıkarmak, kendini "eklenmiş sistematik bir kavramsallaştırma"-dan ayrı tutmaktır. Şu notu da düşmeliyiz: Görünen o ki, *Annales* projesinin ötesindeki biri, genel olarak envanter çıkarma tekniğini de belirlemek zorundadır. Bu tekniğin en önemli özelliği, temelini oluşturan mantığa (sadece tek bir mantığı olduğunu varsayarak) ışık tutmasının gerekmemesidir. Deneysel süre ile teorik titizlik arasında herhangi bir eleştirel ayırım yapma ihtiyacı olmaksızın envanter çıkarmak yeterlidir.

Revel'in araştırması, "*Annales*'nin yarım yüzyıl boyunca yaptığı çok biçimli müdahalesi"⁶ denilen şeyin neye dayandığını belirleyebilmek için, envantere ilişkin aynı işlemi gerçekleştirmektedir. *Annales* adı altında "birbirini izleyen belirli bir dizi paradigmayı serbest kılmanın yolunu ararken", Revel aslında kendince bir envanter çalışması önermektedir. Bunu yaparken de *nihayet* bir

3 N. Heinich, *La Fabrique du patrimoine: "De la cathédrale à la petite cuillère"* (Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 2009). Özellikle, kültür mirası genel envanteri (eski Fransa'nın anıtları ve sanatsal zenginlikleri genel envanteri) "araştırmacıları" tarafından yürütülen "müşterek bir bakış oluşturmak" ve "bilgi ve gerçeğe uygunluk ölçütleri bilimi [critériologie]" hakkındaki 121-167. sayfalar ile karşılaştırınız.

4 J. Revel, "Histoire et sciences sociales: les paradigmes des *Annales*", *Annales: Économies, sociétés, civilisations* 34 (1979): 1366 (bir sonraki alıntı da buradan).

5 Revel, "Histoire et sciences sociales", 1367 (altını çiziyorum).

6 Revel, "Histoire et sciences sociales", 1362 (bir sonraki alıntı da buradan).

başyapıtta sinekdok işlevi üstlenme, bütünü temsil ayrıcalığı verir. Vardığı sonuç da gerçekten şöyledir:

Fazlasıyla uyumlu, fazlasıyla şematik sentezler yaratma eğilimine karşı, *Annales*'in telkin ettiği bütünlüyci yaklaşım, öncelikle alanların çeşitliliğine; alınılmadık, düzensiz evrimlere; muhtelif geçiciliklere ve süreksizliklere ilişkin dikkatli olmak istemiştir. Fernand Braudel'in *Méditerranée*'si [Akdeniz] bugün de bütün bu teşebbüsü simgeler nitelikte bir eser olarak var olmaya devam ediyorsa, şüphesiz tesadüf değildir bu: Tasarısında da mimarisinde de kitap, bütün bir farklılıklar sistemi üzerinden toplumsalı yakalamak olan niyetini açıkça ortaya koymaktadır.⁷

Bir uçta "Akdenizli" denilen çalışmaların *magnum opus*'u, diğer uçtaysa envanter çıkarmanın *modus operandi*'si: çember bu iki ucun birleşmesiyle kapanır. Görünen o ki, *Annales*'in envantere dayalı bulgusalılığının arketipini besleyen *La Méditerranée*'dir [Akdeniz]. Bu aynı zamanda başka büyük eserlerin, başka Akdeniz'lerin de karşılıklı olarak birbirlerini bilgilendirebilmelerini sağlamıştır.

2.

Peregrine Horden ve Nicholas Purcell'in *The Corrupting Sea* isimli yapıtlarındaki çok baskın bir anlatı tekniğidir bu: "Birkaç ayrıntılı örnek vererek başlayacağız. Bunlar konunun boyutlarının değerlendirilmesini ve etkin biçimde tanımlanmasına yönelik çalışma yapılmasını sağlar."⁸ Bir envanter formu bu şekilde bir sorunun sadece ortaya konulmasını değil, aynı zamanda keşfini de düzenler. Retorik bir yöntem sağlamanın ötesinde bulgusal bir tertibattır da. Tümü birlikte yapıtı yönlendiren fikirle bağlantıya geçerler; yani Akdeniz'in bir "bariz yerel düzensizlik"⁹ bölgesi olduğuyla. O halde, *The Corrupting Sea* her şeyden önce, hiçbir, yapılmakta olan envanterin mantık ve yöntem etkinliğini geçersiz kılmayacak bir tekillikler tekrarına dayanmaktadır. Envantere dökülebilen öğeler üzerinden düşünce her zaman, hiçbir şeyin sorgulamadığı, kazanılmış bir uygunluğu varsayar. Şöyle söylenir: Envanter kendi kendine yeterlidir, gerekçelerini açıkça belirtmekle kendini yükümlü görmez.

3.

Konunun boyutlarını değerlendirmek, etkin biçimde tanımlamak: Horden ve Purcell'in sözü, Pierre Bonte'un "antropologların Akdenizi"ne ilişkin girişimine de uygulanabilir. Bonte için de açıklayıcıdır envantere başvurmak. Atropoloji dalının "büyük meseleleri"ni kullanarak Afrika ve Akdeniz çalışmaları arasındaki bir karşılaştırmanın uygunluğunu sağlayan ve bunu yaparak ikisinin de tekilliklerini ortaya koyan odur:

Afrika uzmanlığı alanının tertiplenmesiyle karşılaştıracak olursak örneğin, Akdeniz çalışmalarının yapısının ziyadesiyle farklı bir mantığa tâbi olduğunu görürüz. Afrika araştırmaları kendini, bizzat antropoloji dalının tanımlanmasına katkıda bulunan büyük meselelerden yola çıkarak yaratmıştır: Yayılmacılık ve evrimcilik, tarihi "olmayan" toplumlar, yazı, devlet, akrabalığın ve özellikle de tek tarafa bağlı soy zincirinin rolü, mitler ve ayinler, büyü ve büyücülük vs., tematik ilkelerin atıfta bulunduğu meseleler; bu ilkeler ise, parçalı ve

7 Revel, "Histoire et sciences sociales", 1375.

8 P. Horden ve N. Purcell, *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History* (Oxford: Blackwell, 2000), 489: "We shall begin with some detailed examples. These establish the dimensions of the topic, and a working definition of it can be allowed to emerge from them."

9 Horden ve Purcell, *The Corrupting Sea*, 13: "we shall emphasize pronounced local irregularity".

soya dayalı toplumlar, kurban ritüelleri, kutsal krallıklar gibi Afrika sahasına ilişkin konular üzerinden, paradigmatik yolla açıklanırlar.

Akdeniz çalışmaları kendisini; “katılımcı gözlem” yöntemleri ve “akrabalık teorisi”ne karşı “soy zinciri teorisi”, “toplumsal antropoloji”ye karşı “kültürel antropoloji” ekolleri içinde daha önce yapılanmış bir antropoloji sahası içinde, çok daha birleştirici bir biçimde yapılandırmıştır. Farklı gelişmelerin konusu olmuş belirli temaların zemini üzerinde etkili olmuşlardır; bu da kaçınılmaz olarak tutarlılıklarına ilişkin sorunu doğurur. Sorun burada disiplinin bakış açısıyla anlaşılmalıdır: “Münferit” nitelikleri temsil eden bir kültürel saha mı resmetmektedirler? Daha sonra, ama aynı zamanda Louis Dumont’un yorumladığı anlamıyla, yani “Akdenizli” yaftası altında birleşmiş toplumların bakış açısıyla ele alacağımız bir sorudur bu. Bu soruya verecek cevap özellikle zordur çünkü bu toplumlar çok daha geniş ekonomik, siyasi (imparatorluklar), dini (görünür büyüklükteki dinler) vs. toplulukların üyeleridir. Kültürel niteliklerin, antropologların çalıştıkları bu ayrıcalıklı temalar aracılığıyla açığa çıkan kümelenmesi; bu belirli Akdeniz toplumlarının müşterek, paylaşılan değerler altında toplanması sonucunu verebilecek insicamı hiçbir şekilde teminat altına almıyor.¹⁰

Bonte, Afrikabilim ya da Akdenizbilimin, iki çalışma alanının da kendini öncelikle antropoloji disiplinin çıkardığı “ayrıcalıklı temalar” envanteriyle tanımladığının altını çizer. Halbuki bu korelasyonun tarzı bir alandan diğerine değişiklik göstermektedir. Afrika alanı üzerinde antropolojinin temel düşünceleri “paradigmatik yolla” tatbik edilmiştir. Akdeniz’deyse, etnografik tecrübe, kendi ifadelerini genelleyici temalara kabul ettirmiştir. Deneysel (ampirik) araştırma Afrika’da disiplinin kurucu “büyük meseleleri”nin temel şemasına göre yapılırken, Akdeniz’deki ayrıntılandırma “kültürel nitelikler” ve “tematik” envanterlerinin birlikte çıkarılmasını gerektirmiştir. “Akdeniz çalışmaları” ayrıca, *ex post* “birleştirici” bir toplamanın sonucudur: Parçalarının toplamını geçmeyen bir bütün.

4.

“Kültürel nitelikler” bir tarafta, “tematikler” diğerinde: envanterlerin bu tuzağı sadece antropologlara has değildir. Yarattığı endişe Akdeniz üzerine yapılan çalışmaların bütününe musallat olacaktır. Bu hayaleti adıyla analiz: Kültürel alan.

Braudel’in *magnum opus*’u –çok sonraları gelen *Grammaire des civilisation* [Uygurlukların Dilbilgisi] isimli denemesi gibi- “Akdenizci” olduğu kadar, “kültürçü alandan”dır. Bu, Braudel için hiçbir ikilem içermiyordu; işler bugün farklı yürüyor. Küresel veya birbirleriyle bağlantılı hikâyelerin açtığı gediklerin cazibesine kapılmış beşeri veya sosyal bilimler kendilerini seçim bölgelerinden dışarı çıkmak zorunda hissediyorlar. Akdeniz dünyasının referans kaynağı olarak kabul edilmesi artık, dünya tarihine yeni bir düzen vermek için alanın sınırlarından bağımsızlaşma aracı olarak algılanıyor. Akdenizci envanter, konularının bölgenin durumundan azad olacağı farz edilen yeni bir yaşam alanının, Akdeniz’in yasalarını haber verir önceden.

Azad olmak mıdır bu gerçekten? Yoksa sadece alan mı değiştirdiler? Aslında Akdeniz’deki “kültürel alanlar”a isnat edilen değersizleşmeye, Akdeniz’e ait taze bir kültürel alan düşünme eğiliminin eşlik ettiğinden şüphelenmek de yerinde olur. Nicholas Purcell, bu ikili hareketin sözcülüğünü yapmıştır açık açık:

10 P. Bonte, “La Méditerranée des anthropologues”, *Construire la Méditerranée, penser les transferts culturels* içinde, der. R. Abdellatif, Y. Benhima, D. König ve E. Ruchaud (Münih: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012), 166-167.

Bölgeler genişledikçe tanımlanmaları zorlaşmış ve sıklıkla bulgusal olarak sundukları yarar da zayıflamıştır. O zaman biz, Akdeniz’le, isminin de çağrıştırdığı üzere tanımını, merkezindeki, içinde yaşanılmaz ve düşmanca çevreye borçlu olan bu paradoksal *Kulturraum*’la ne yapmalıyız?¹¹

O halde bir taraftan, bu alanlarla yaşanan ayrılık tüketilmiştir: Çok büyük boyutlardaki bu parçalanmayı *The Corrupting Sea*’de kabul gören mikro-ekolojik çözümle değiştirmek daha iyi olacaktır. Diğer taraftansa, fazlasıyla “paradoksal” gibi görünebilecek olsa da Akdeniz, kendi bütünlüğü içinde bir “*Kulturraum*” olarak kalır. Tercih edilen bu terminolojiyle alan çalışmalarında Almanca soybilime yapılan açık gönderme, bir kaynaklara dönüş daveti olarak değilse nasıl anlaşılmalı?

5.

Sonuçta, Akdeniz üzerine çalışan alanlardaki tükeniş, Akdeniz alanının yeniden güçlendirilmesine işaret edecektir. David D. Gilmore bunu yirmi yıl önce kendince saptamıştır zaten:

Akdeniz alanındaki antropoloji yeni değil; en eski etnografik çalışmalardan kimileri burada yer alır. Buna karşılık hem yeni hem de tartışmalı olan, Akdeniz’in Hristiyan ve Müslüman taraflarının her ikisini de içeren bir Akdeniz alanı antropolojisidir.¹²

Gilmore bu girizgâhı geçtikten sonra okuyucularına “Akdeniz alanı antropolojisi”nden çıkan çalışmaların derlemesini (bugün *review article* [derleme makalesi] diyoruz) sunar:

Bu incelemenin iki hedefi var. İlki, bir “Akdeniz” alanının coğrafi ve kültürel sınırlarını belirlemeye izin verecek kıstasları teşhis etmek. Bunu yapmak için, kültürel Akdeniz alanı fikrinde Redfield’den [1956]¹³ bu yana yaşanan kararsızlıklara göz atacağım. İkinci hedefim David’in [1977] 1974’te sonlandırılan çalışmasını takiben yayınlanan çok sayıda araştırmaya karşı eleştirel bir inceleme sunmak. Bir Akdeniz birliği kavramına katkıda bulunan ortak temaları içeren çalışmalara öncelik vereceğim. Yer darlığı sebebiyle, özellikle göç fenomenine

11 N. Purcell, “The boundless sea of unlikeness? On defining the Mediterranean”, *Mediterranean Historical Review* 18, no. 2 (2003): 17, <https://doi.org/10.1080/0951896032000230462>: “Regions become harder to define and frequently less useful heuristically the larger they get. What, then, shall we make of the Mediterranean, which is, as the term implies, a paradoxical Kulturraum in which the definition is provided by an uninhabitable, hostile milieu at its centre?”

12 D. Gilmore, “Anthropology of the Mediterranean Area”, *Annual Review of Anthropology* 11 (1982): 175, <https://doi.org/10.1146/annurev.an.11.100182.001135>: “Anthropology in the Mediterranean area is nothing new; some of the earliest ethnographies took place there. But an anthropology of the Mediterranean area which includes both Christian and Muslim sides is both new and controversial.”

13 Yazar burada, “Redfield’in, Akdenizli köylünün kişiliğindeki aykırılıklara ilişkin 1950’lerde yaptığı gözlemlere” atıfta bulunuyor (Gilmore, “Anthropology of the Mediterranean Area”, 175). Söz konusu “gözlemler” R. Redfield, *Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilization* (Chicago: University of Chicago Press, 1956), 72’de birkaç satırla yer alır: “I was reminded of the violence of which Mediterranean peasantry are capable when revenge is involved. At once I recalled much of what had been written about Mediterranean peoples: the expression of passion, the disposition to use violence to redress personal wrong, and the role of sexual exploit in conceptions of manhood.” Buradan anlaşılıyor ki gözlem olarak, Redfield’in söyledikleri (yazarın da itiraf ettiği gibi) daha çok hatıraların anılması şeklinde ortaya çıkarıyor.

odaklanan çalışmaları kenarda bırakıyorum. Sadece İngilizce yazılmış çalışmalar göz önünde bulundurulmuştur.¹⁴

Yani, yukarıda anılan John Davis'in ardından, fakat alanın etkisi altında Gilmore Akdeniz envanterinin peşine düşmektedir. Alan meselesi yukarıda "tematik" ve "kültürel nitelikler" arasında çapraz başvuru biçimini almıştı. Şimdiye envanter üçleniyor: eşzamanlı olarak ve görünüşe bakılırsa bölünemez biçimde, bir Akdeniz kültürel alanının kurulmasına dair çalışmaların, "müşterek temalar"ın ve "kıstaslar"ın dökümünü yapıyor.

6.

Christian Bromberger, 1990-2000 yılları boyunca Akdeniz antropolojisinde "yeni bir atılım"ın ortaya çıktığını belirtir.¹⁵ Fakat bunun öncüleri manidar bir biçimde alana karşı mesafeli durmuşlardır:

Bundan böyle Akdeniz dünyasını, zaman ve mekânın ötesinde değişmeyen müşterek özellikler temsil eden bir kültürel alan addetmekten daha çok sakınlacaktır. Dahası, benzer ekolojik kapsamlar, paylaşılan bir tarih ve tek ve aynı Tanrı'nın kabulü gibi sebepler dolayısıyla, denizin kıyı toplumları arasındaki bir "aile havası"ndan bahsedilecektir.

Burada kullanılan "aile havası" sözü biraz hilelidir tabii. Antropologlar arasında "aile" işlerine verilen önem bilinir: Bazıları evlilik kurallarını, Akdeniz'e özgü muhtemel bir özelliğin temel analizini yapacak bir anahtara dönüştürmeye kadar vardırırlar işi.¹⁶ "Aile havası" ifadesinin kendisinin de başka ufuklardan geldiği doğrudur: Deyim, Ludwig Wittgenstein'in *Philosophische Untersuchungen* (1953) içinde önerdiği "dil oyunu" vasıflandırmasından ödünç alınmıştır. Yine de son söylediklerimizi okumak için bir "aile havası"nın kolaylıkla gözlemlemeyeceği anlaşılıyor. Taş oyunları, kart oyunları, top oyunları, sabır isteyen oyunlar gibi; aralarındaki fark göz kamaştırarak kadar açık olsa da hepsine "oyun" diyoruz. Wittgenstein, şu *Familienähnlichkeit* [Aile benzerliği] adı altında, "aynı kelimeyi hepsi için kullanmamızı haklı çıkaracak hiçbir müşterekliği"¹⁷ olmayan fenomenlerin "akraba" kabul edilebilmeleri olasılığını dile getirir.

14 Gilmore, "Anthropology of the Mediterranean area", 176: "In this review I have two goals. The first is to determine the criteria by which a "Mediterranean" area may be demarcated geographically and culturally. To do this, I will review the vicissitudes of the Mediterranean culture-area construct since Redfield. My second goal is to review critically the very extensive research appearing subsequent to Davis's analysis, which left off in 1974. Here I will emphasize recent research on the common themes which contribute to the concept of a Mediterranean unity. For reasons of space, I will not consider material specifically on migration. Only works in English are considered."

15 C. Bromberger, "Anthropologie", *Dictionnaire de la Méditerranée* içinde, der. D. Albera, M. Crivello ve M. Tozy (Arles: Actes Sud, 2016), 93 (bir sonraki alıntı da buradan).

16 P. Bonte, der., *Épouser au plus proche: Inceste, prohibition et stratégies matrimoniales autour de la Méditerranée* (Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 1994).

17 L. Wittgenstein, *Recherches philosophiques*, Almancadan çevirenler F. Dastur, M. Élie, J.-L. Gautero, D. Janicaud ve É. Rigal (Paris: NRF-Gallimard, 2004 [1953]), §65 (orijinalinde vurgulanmıştır): "Dil dediğimiz şeylerin hepsine aynı nitelikleri atfetmek yerine ben bu fenomenlerin hepsi için aynı kelimeyi kullanmamızı haklı çıkaracak hiçbir ortak yanları yoktur diyorum. Fakat farklı biçimlerde hepsi birbirlerine *akrabadır*. Aralarındaki bu yakınlık ya da yakınlıklar sebebiyle zaten hepsine birden "diller" diyoruz." Bu akrabalığın, "aile havası" olarak tanımu §67'de, oyunlara örnek de §66'da devreye girmektedir.

O halde şaşırtmacalı bir sözdür bu. Ve şayet, kültürel alan gibi aile havası da aynı *Akdeniz* kelimesine bağlanıyorsa, bundan, ikisi de aynı derecede akraba kabul edilmelidir sonucu mu çıkarılmalıdır?

7.

Yine, Akdeniz antropolojisi “yeni atılım”ının sözcülerinden olan Dionigi Albera ile Anton Blok, alanın ikilemelerinin sürekli gücünü hatırlatmaktan geri durmazlar:

Ne özüne indirmek ne de şeyleştirmek anlamı çıkarmadan, verimli bir karşılaştırmaya izin verecek kadar çok farklılığın ve benzerliğin görüldüğü –tarihi teşekkül, tarihsel olarak kurulmuş birlik olarak- Akdeniz alanını, etnolojik çalışma zemini olarak algılamak mümkündür. [...]

Bize öyle görünüyor ki, sorunu ortaya koyan “Akdeniz” değil; zorluk her “yer”de aynı. Kabul edilen ölçek ne olursa olsun metafiziği, atomculuğu, etnik merkezliği, totolojiyi, ideolojiyi, bilimsel veya siyasi önyargıyı göze alıyoruz. [...] Kültürel alan kavramıyla boğaz boğaza gelmek mantıklı değil; herkes onu kapıdan kovuyor ama o pencereden geri giriyor. Karşılaştırma seviyelerinin çoğaltılması gibi, kullandığımız kategorilerin eleştirel ve geri dönüşü olan bir incelemesinin yapılması bir parça da olsa bu tür risklerden kaçınmayı sağlasa gerektir.¹⁸

Burada yeniden canlandırılan argüman, alanı bir laboratuvar olarak ele almaktır.¹⁹ “Güneydoğu Asya Adaları” sahasının “sertliğini” ileri süren Denys Lombard, bu bölgede şahit olduğu başlıca “fazilet”in altını şu ifadelerle çoktan çizmişti:

Çin’den daha fazla değil; dünya tarihinde bir “özel durum” oluşturmuyor [...]. Bugün insan bilimlerimizi bunca meşgul eden tesir ve özellikle de gelenek, kültür etkileşimleri, etnik köken gibi kavramları çalışmak için orada eşsiz bir laboratuvarımız mevcut.²⁰

“Devlet’in yaratılışı”nı çalışmaya gönül vermiş tarihçilerin modern zamanların Akdenizi’nde buldukları da bunun gibi bir fazilettir yine:

18 D. Albera ve A. Blok, “Introduction: The Mediterranean as a field of ethnological study: A retrospective”, *L’Anthropologie de la Méditerranée / Anthropology of the Mediterranean* içinde, der. D. Albera, A. Blok ve C. Bromberger (Paris: Maisonneuve & Larose, 2001), 22: “[...] without necessarily essentializing or reifying the concept, it is possible to conceptualize the Mediterranean area as a field of ethnological study—as a historical formation, as a historically-constituted unit—showing enough differences and similarities for fruitful comparative research. [...]

The trouble—we would suggest—is not only with the “Mediterranean”. The trouble is with “place”. Whatever scale one adopts, there are risks of being metaphysical, atomistic, ethnocentrist, tautological, ideological and academically and politically biased. [...] Taking issue with the cultural area concept is not easy: everybody is ready to throw it out, but it comes in again through the window. A critical and reflexive scrutiny of the categories we use, and the adoption of a plurality of levels of comparison can help to avoid, at least partly, these risks.”

19 Bu girişim ile M. Todorova tarafından “Balkanlar imgelemi”ne uygulanan kurtarma hareketi arasında da aynı şekilde paralellikler kurulabilir. Bkz. M. Todorova, *Imagining the Balkans* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 2009 [1997]).

20 D. Lombard, *Le Carrefour javanais: Essai d’histoire globale*, Cilt 1: *Les limites de l’occidentalisation* (Paris: Éditions de l’École des hautes études en sciences sociales, 1990), 8. “Kültürel alanların fazileti” için bkz. D. Lombard, “De la vertu des aires culturelles”, *Une École pour les sciences sociales* içinde, der. J. Revel, N. Wachtel (Paris: Éditions du Cerf ve Éditions de l’École des hautes études en sciences sociales, 1996).

Roma uygarlığının mirası olan Devletin egemenliği Akdeniz alanında sınırsız-
mış gibi görünüyor [...] Devlet, halk ve Ulus arasındaki ilişkiler, Akdeniz alanı
içerisinde nihayet ayrıcalıklı bir gözlem sahası bulurlar.²¹

Başkaları için de daha genel olarak da Akdeniz, “modernlik” anlayışımızın sı-
nandığı bir deney yeri sunuyor. Edmund Burke III şöyle yazmıştır: “Bölgesel
tarihlerin dünya tarihi içindeki yerini yeniden düşünmek için hayati bir labora-
tuvardır o.”²² Michael Herzfeld de şöyle *buyurmuştur*:

Geçmişe ilişkin ironi, post-modern durumu kendi damgasıyla işaretlemiştir.
Aynı şekilde, Akdeniz’in tarihsel seçkinliği fikri, söylemlerinin ve bu söylem-
lerin maddi somutlamalarının çalışılması için hazır bulunmuş bir laboratuvar
sunmaktadır.²³

Bazıları için siyasi kalıtım, diğerleri içinse “bütünsel değer hiyerarşisi”nin²⁴ ya-
pısökümü: Denys Lombard’ın söylediğine göre, Akdeniz tercihi her seferinde
“eşsiz laboratuvar” olma özelliğini öne sürüyor. Lombard’a göre, bir “güney-
doğu Asya Akdenizi” tarihi ortaya koyuyorsak, her zaman alana ilişkin bir
mantıkla karşı karşıyayız demektir. Dolayısıyla Akdeniz alanı, farklı bir şekilde
adlandırılmış olmayı yeğlese de, zihinlerde yer etmiştir.

8.

Bilimsel ve akademik yayın piyasası tarafından esası sonsuza dek reddedilmiş
olan bu minyatür ansiklopediler modeli üzerinde bir tek, editörlüğünü Peregrine
Horden ve Sharon Kinoshita’nın (2014) yaptıkları *Companion to Mediterranean
History* devasa bir envanter olarak yükselir. Kitabın içindekileri bile doğrular
bunu; sadece eserin ana bölümlerinin başlıklarına bakarak hüküm vermek ye-
terlidir: “İklim ve bitki örtüsü”; “Dönüm noktaları ve dönemler”; “Güç ve siya-
set”; “Sömürgecilik ve toplum”; “Dil ve kültür”; “Çatışma halindeki dinler ve
birlikte yaşamak”; “Akdeniz ve koca dünya”.²⁵

Peregrine Horden’in giriş niteliğindeki bahsi, envantere ilişkin bu tercihi *a
minima* doğrulayarak eserin sözünü dile getiriyor: “Akdeniz projesinin en sıkı
savunucuları arasında bile ayrılık hâkim.” Ancak şunu da hemen ekliyor: “21.
yüzyılın başında Akdeniz tarihini sunmanın çok sayıda biçimlerinden özellikle

21 H. Bresc vd., “Introduction”, *Genèse de l’État moderne en Méditerranée. Approches historique et anthropologique des pratiques et des représentations: Actes des tables rondes internationales tenues à Paris les 24, 25 et 26 septembre 1987 et les 18 et 19 mars 1988* içinde (Rome: École française de Rome, 1993), 4.

22 E. Burke III, “Modernité”, *Dictionnaire de la Méditerranée* içinde, der. Albera, D., M. Crivello ve M. Tozy (Arles, Actes Sud, 2016), 965.

23 M. Herzfeld, “Po-Mo Med”, *A Companion to Mediterranean History* içinde, der. P. Horden ve S. Kinoshita (Malden, MA ve Oxford: Wiley Blackwell, 2014), 122: “If the post-modern condition is marked by an ironic appreciation of the past, then the idea of a historically salient Mediterranean offers a virtual laboratory for examining the production of such discourses and their material realizations.”

24 Sözcük yine M. Herzfeld’den. Örneğin bkz. M. Herzfeld, “Practical Mediterraneanism: Excuses for everything, from epistemology to eating”, *Rethinking the Mediterranean* içinde, der. W. V. Harris (Oxford: Oxford University Press, 2005), 52: “Küresel değer hiyerarşisi”.

25 P. Horden ve S. Kinoshita, der., *A Companion to Mediterranean History* (Malden, MA ve Oxford: Wiley-Blackwell, 2014), v-vii: “Climate and Vegetation”; “Turning Points and Phases”; “Politics and Power”; “Settlement and Society”; “Language and Culture”; “Religions in conflict and Co-existence”; “The Mediterranean and a Wider World”.

dördü kendini belli ediyor.”²⁶ O halde tamamlayıcı bir envanter sunmak aşağıdaki tipolojik çabayla sınırlanmıştır:

Tip 1: “Romantik Akdenizcilik” geleneği içindeki “hoşgörü bayrağı” olarak Akdeniz.²⁷

Tip 2: Orada yaşayan (bilhassa da ada ortamında) ve onu kat eden insanların yörüngesiyle tanımlanan Akdeniz.

Tip 3: Bir “coğrafi ve çevresel tarih”.²⁸

Tip 4: Kültürel alan olarak Akdeniz –fakat burada, “kültürel akışkanlık, hatta belki de melezlik ve böyle bir karışımı kolaylaştıran, saha içindeki hareketler bölgesi”²⁹ olarak yeniden tanımlanır.

Tamamlayıcı bir tipolojik ele; “tipler”den üçünün (1, 2 ve 4) Akdeniz’i kültür düzeni içine yerleştirdiği, dördüncüsünün ise (3) doğa düzenine havale ettiği görülebilir. Bu sonuncuya ilişkin, Horden’in önerdiği açıklamanın üstünde duralım:

Bu bölgede çarpışma, uygarlıklar arasında tektonik plakalar arasındaki kadar çok değildir. Dünyanın en büyük iç denizi, topografik parçalanışının yeryüzünde pek az örneği olan –belki Güneydoğu Asya müstesna- kendinden çok daha büyük bir bölgenin başında bulunuyor. Kendine özgü iklim düzeninin ve biyo-çeşitlilik düzeyinin de eşi benzeri yok. Coğrafyacıların ve jeologların bakış açısıyla Akdeniz bölgesi biricik değilse de en azından büyük ölçüde alışılmadık. Dünyanın bu bölgesini tarihsel olarak anlamak için göz ardı edilemeyecek bir durum bu –benimsenen model ister Braudel’in sınırlı çevresel determinizmi olsun, ister Horden ve Purcell’in ekolojik yaklaşımı.³⁰

Son cümle kulağa üstünkörü gelebilir: Bizzat Horden için öncelik hakkı doğa tarihine verilmelidir. Yukarıda seçilmiş olan dört tip arasında, çağdaş Akdeniz çalışmalarına damgasını güçlü bir şekilde vuracak olan odur. Bir tarafında Braudel’in, diğerinde Horden ve Purcell’in olduğu bir Titanların çarpışması sahnelemek, biraz zoraki görünebilir. Fakat bilimsel bahis açıkça konmuştur ortaya: “Determinizm”i yüzünden Braudel, son kertede kültürel tarihin doğa tarihi karşısındaki üstünlüğünde ısrar eden bir “uygarlıklar” Akdenizi çizmiş olduğu için, daha çok eleştirilir. Bu tarafgirlik aslında *La Méditerranée*’nin yazarı tarafından açıkça üstlenilmiştir:

26 P. Horden, “Introduction”, *A Companion to Mediterranean History* içinde, der. P. Horden ve S. Kinoshita (Malden, MA ve Oxford: Wiley-Blackwell, 2014), 4: “Even amongst those most committed to the Mediterranean project, diversity reigns. Yet of the many ways in which Mediterranean history is being presented in the early twenty-first century, four stand out.”

27 Horden, “Introduction”, 4: “the Mediterranean may be a flag of convenience, [...] [in] a long tradition of romantic Mediterraneanism”.

28 Horden, “Introduction”, 4: “environmental-cum-geographical history”.

29 Horden, “Introduction”, 5: “a region of cultural fluidity, even perhaps hybridity, and of the movements in space that promote such mixing”.

30 Horden, “Introduction”, 4: “Here, in this region, is a clash, not so much of civilizations, as of tectonic plates. On top of that lies the world’s largest inland sea, within a greater zone of topographical fragmentation that has few analogues worldwide except perhaps in South-East Asia. There is a distinctive climatic regime and a level of biodiversity that again has few counterparts elsewhere. The Mediterranean region of the geographers and geologists is not unique but it is to the highest degree unusual. That ought to count for something in the historical understanding of this part of the world—whether the model adopted be Braudel’s limited environmental determinism or Horden and Purcell’s ecological approach.”

Hiçbir şey, denizbilimcinin, jeoloğun, hatta coğrafyacının Akdeniz'i kadar net değil. Tamamen kendilerini kabul ettirmiş, etiketlenmiş, işaretlenmiş alanlar bunlar. Peki ya tarihin Akdenizi?³¹

Braudel'in öne sürdüğü "ortam"ın tarihleştirilmesi fikrine karşı Horden ve Purcell tarihin doğallaştırılmasını tercih ederler. Kitaplarındaki jeolojik zaman da "bozguncu deniz" in uzun dönemini düşünmek için çok değerli bir özellik sunar gibi görülmektedir. Akdeniz burada kelimenin tam anlamıyla "istikrarsız dünya" olarak tanımlanmıştır.³²

Buradaki deprem bölgeleri öylesine genişler ve büyük önem taşıyan tarihi bölgelerle öylesine tastamam üst üste biniyorlar ki, depreme yakınlık bütün deniz için tanıdık bir veri olarak değerlendirilebilir. Kuzeydeki ve güneydeki durağan bölgelere tezat oluşturacak biçimde bu depreme yakınlık, Akdeniz sahasını tanımlamak için ayırt edici bir ek özellik oluşturuyor. [...] Sonuç: Yerel çevre aşırı derecede değişken. Topografi, pedoloji ve hidroloji; hepsi de deprem riski taşıyan bölgelerde normalden çok daha yüksek bir istikrarsızlık gösterirler. Öyleyse, depreme yakınlık alttan alta doğal görünümdeki geçiciliğin temel sebeplerinden biri ve Akdeniz'i komşularından ayıran da bu... O halde şunu yeniden söylemek de yersiz olmayacaktır: Yapısal olarak ifade edersek, terimin coğrafi anlamıyla, deniz var oluşunu depreme yakınlığa borçludur.³³

Akdeniz'in manzarasını bu şekilde kelimesi kelimesine okumak, Horden ve Purcell tarafından önerilen "mikro-bölgeler" envanterinin varlık nedenini açıklamaktadır: Kültür farklılıkların üstündeki doğal çeşitliliği "ortamın parçası" örtüsünün altına gizlememek arzusu. Uygarlıklar ateşkesi o halde tektonik plakalar arasında bir yerde.

9.

Jeolojik kıvrım doğa tarihine mi özgüdür? Her şey, Akdeniz'in kültürel tarihlerinin temelindeki çizgileri çizmenin de mecaz yoluyla da olsa ona düştüğünü söylüyor:

Akdeniz'i düşünmenin iki biçimi birbirine ters düşse de ortak entelektüel geleceğimizin içine işlemiştir. İlki, iyi bilindiği üzere Akdeniz havzasını bir antropolojik birlik tezahürü altında görmekten ibarettir, nihayetinde dini farklılıkların görece ikinci planda kalan veriler sunduğu bir kürsü gibi. Tektanrıcılığın beşiği Akdeniz, zaman içinde aynı tapınaklarda birbirlerinin yerlerini alan farklı dini kültürler de görmüştür. Bu bakış açısının karşısına tamamen yanlış olmayan ama hiçbir şekilde tatminkâr da olmayan, aynı şekilde tartışmalı bir Akdeniz temsili çıkar; onu İslam ile Hıristiyanlığın radikal sınırına yerleştirip

31 F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (Paris: Armand Colin, 1966 [1949]), 13-14.

32 Horden ve Purcell, *The Corrupting Sea*, 304: "unstable world".

33 Horden ve Purcell, *The Corrupting Sea*, 307-308: "The earthquake zones are so extensive, and coincide with so many regions of great historical importance, that seismicity can be regarded as a familiar feature of the whole sea. It is another distinctive identifier of the Mediterranean ambit itself, separating it off from the more stable regions to north and south. [...] The effect is achieved through exacerbating the normal local mutability of the environment. In earthquake zones, topography, pedology and hydrology are all even more labile than normal. Overall, then, seismicity is one of the most important underlying factors in the impermanence of the landscape which marks off the Mediterranean from its neighbours. And it is worth reiterating that it is structurally – in the geological sense – linked with the fact of the sea's existence."

orada Hıristiyan Avrupa'yla İslam dünyasının dini çatışmalarının kapanmayan çatlaklarını gören bir temsil.³⁴

Kürsü metaforuyla düşünmek Akdeniz'i *anlatan* bir tarih tasarlama yolunun arandığını gösteriyor. Çatlaklarla, yani "çarpişma" ile, "kırık" ile düşünmek ise Akdeniz üstüne birçok tarih arasındaki geri dönüşü olmayan bölünmeyi içeriyor.³⁵ Fakat Jocelyne Dakhlia ve Bernard Vincent'ın yaptıkları gibi burada bir şeyin altını çizmekte fayda var: Sıkı sıkıya "zıt" olsalar da iki adlandırma dizini (nomenklatür) de "bizim ortak entelektüel geleneğimiz" in parçası. Birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, bu iki Akdeniz düşüncesi jeomorfolojik yaradılış metaforunu paylaşıyorlar. Akdeniz çalışmalarında konu alınan kültürel alana dair ikili düşünce, taydaş bir şemayı benimsiyor: Aynı alan kavramı adına, birileri Akdeniz alanı kürsüsünü sağlamlaştırmak için; diğerleri de Akdeniz'deki alanların tektoniğine ve parçalara ayrılmasına öncelik vermek için çalışacak.

10.

Yapı ve tarih: Bu çatallanma bir anlamda diğer hepsinin üst-dilini oluşturuyor. Bazen, orada Akdenizli bir yapısal figürün ana kalıbını aramak için tarih(ler) mevkii olarak Akdeniz'i merkez alan bir anlatıdan kurtulmamıza izin veren de bu çatallanmadır.³⁶ Dünyada bir değil, hepsini birbirlerine akraba kılan belli bir "konsept" e ait olduğu farz edilen birçok Akdeniz olduğu fikri de buradan gelir.

Sinoptik bir prizma olan bu "Akdeniz kavramı", David Abulafia'nın mermerden küre üzerinde bir Akdenizler dünyası turunu tamamlamasını sağlamış.³⁷ Bu envanterin sonucu şöyle:

Çok şematik olarak ifade edersek, Akdeniz'lerin temel bir niteliği aşağıdaki gibi olabilirdi: Karşıt kıyılar arasındaki, farklı kültürlerin etkileşimini ve Hıristiyanlık ile İslam arasında, Akdeniz üzerindeki su bölümü çizgisi misali, bazen neredeyse tamamıyla geçirimsiz oluşuyla nam salmış kültür bariyerlerinin aşılmasını mümkün kılan görelî yakınlık ama net ayrılık [...]

Tüm bunlar turizmden ibarettir, diyebiliriz: Aynı anda hem ayırıp hem de birleştirmeyen deniz yoktur. [...] Ve XXI. yüzyılın dünyası, baştan aşağıya tek bir Akdeniz'den, bütüncül bir Akdeniz'den başka bir şey değildir belki de [...].

O halde geçmişin Akdeniz'lerini ayrı kılan nedir? [...] Etnik, ekonomik ve yine dini farklarının çoğunlukla ne kadar güçlü olduğunun farkında olarak karşı karşıya geldikleri gibi, ticari, kültürel, dini, siyasi olarak birlikte var olan kıyıların tarihini çağrıştırdılar. Yazarı kimi zaman unutsa da bu tarih, aynı zamanda Braudel'in II. Philippe dönemi üzerine yazdığı kitabın konularından

34 J. Dakhlia ve B. Vincent, "Les musulmans en Europe occidentale au Moyen Âge et à l'époque moderne: une intégration invisible", *Les Musulmans dans l'histoire de l'Europe*, Cilt 1: *Une intégration invisible* içinde, der. J. Dakhlia ve B. Vincent (Paris: Albin Michel, 2011), 12.

35 J. Dakhlia, "L'impensable métis en Méditerranée?", *Construire la Méditerranée, penser les transferts culturels* içinde, derleyenler R. Abdellatif, Y. Benhima, D. König ve E. Ruchaud (Münih: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012), 47: "kürsü ya da kırılma"; J. Dakhlia, "Extensions méditerranéennes: Europe et Islam au contact durant les siècles modernes (XVIe-XVIIIe siècles)", *Faire des sciences sociales. Généraliser* içinde, der. E. Désveaux, M. de Fornel (Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 2012), 266: "kürsü ve çarpışma".

36 M.-N. Bourguet, "De la Méditerranée", *L'Invention scientifique de la Méditerranée: Égypte, Morée, Algérie* içinde, der. M.-N. Bourguet (Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 1998), 8, "Akdeniz isminin bu ikili kaydı, onun tekil, hayli bireyselleşmiş bir alan tayin etmesini, aynı zamanda da bilimsel söylemin bir kategorisi, bir hareketli konsept olmasını sağlayan bu semantik gelgitler" üzerine.

37 D. Abulafia, *The Mediterranean in History* (Londra ve Los Angeles: Thames & Hudson ve Getty Publications, 2003), 65: "[t]he concept of a Mediterranean".

birini de oluşturuyor; Goitein'in Geniza (Kahire) tüccarları hakkındaki yapıtı da tam olarak bunu ele alır. İkisi de ticari, kültürel ve dini etkileşimler ışığında, deniz olarak Akdeniz'in ve başka Akdenizlerin insani tarihini anlatırlar.³⁸

Abulafia, Akdeniz kavramının (başkalarının bir "çifte güçlük" olarak adlandırabileceği) ikircikli bir etkileşim tarzı düşünmeye hizmet etmesi gerektiğinin altını çizer: Yakınlık ama ayrılık, birlikte var olma ve çarpışma... Demek ki, Abulafia'nın tarih ve yapıyı iç içe geçirme yordamı da burada. Fakat söz konusu olan kesinlikle birini diğerinin yerine koymak değil, ikisini birbirine geçirmek, yapıyı tamamen tarihle düşünerek tarihi yapıyla kavramaktır. Başka bir ifadeyle, Abulafia, "Akdeniz" konusunu inşa etmenin iki biçimini birbirine katar: Bir tarafta "tümdengelimci yapısal yaklaşım", diğer taraftaysa "deneysel ve tümevarımcı yordam".³⁹ Yapı ile düşünmek, "Akdeniz denizi"nden, "Akdeniz kavramı"na geçmesine izin verir. Ancak, "etkileşimlerin ışığında" kavrandığı için bu yapı, bir "insanlık tarihi" olarak kalır. Konseptte dönüşmüş olsa da Akdeniz, tarihin sahasına kayıtlı olarak kalır.⁴⁰

Ve aslında Abulafia, sadece "geçmişin Akdenizleri"nden bahsettiğini açıkça belirtir. Şayet 21. yüzyıla bir Akdeniz kaldıysa, her şeyiyle tüm dünyaya karışmaktadır: Onun "kavramı"nın pek de yeri yoktur artık. Akdenizler envanterinin dayanak noktası da buradadır işte...

11.

Envanter tarihsel olarak sona mı ermiştir? Konusu geçmişe mi aittir, yalnızca tarihi bir anıt olmaya mı adanmıştır? Onların gözünde Akdeniz tarihinin alametifarikası olan yoğun "bağlantısallık" bakımından, Peregrine Horden ve Nicholas Purcell'in hipotezi her koşulda böyledir. Horden yakın zamanda iddiasının bir özetini sunmuştur:

Mikro bölgeler birbirlerine birçok şekilde "bağlıdır". [...] Bölge tarihinin büyük bölümünün özelliği olan bağlantısallığın bu yüksek seviyeleri, Akdeniz'i tanımlamayı sağlar. [...] Bu kadar güçlü bir bağlantısallığın ilk gelişimi tarihöncesine dayanmaktadır ve Akdeniz tarihinin başlangıcına işaret eder, tıpkı XX. ve XXI. yüzyıllarda Avrupa, Akdeniz ve Orta Doğu arasındaki bağlantısallığın birbirinden çok farklı biçimlerinin bir anlamda bunun sonunu işaret ediyor olabilecekleri gibi.⁴¹

38 Abulafia, *The Mediterranean in History*, 92-93: "[W]e have perhaps identified, in the broadest outline, a fundamental characteristic of Mediterraneans: the relative proximity of opposing shores, but the clear separation between shores, enables different cultures to interact with one another across what may at times seem almost impermeable cultural barriers, such as the Christian-Muslim divide in the Mediterranean Sea [...].

Yet it might all seem to be a truism. Of course, seas divide as well as link. [...] And in the twenty-first century the entire world could be said to be one Mediterranean, a globalized Mediterranean [...].

So what is special about past Mediterraneans? [...] Mediterraneans conjure up the history of coexistence—commercial, cultural, religious, political[—], as well as that of confrontation between neighbours aware of their often powerful ethnic, economic and, again, religious differences. This too, though Braudel did not always remember the fact, was one theme of Braudel's book on the age of Philip II, as indeed of Goitein's opus on the Genizah merchants: a human history of the Mediterranean Sea and of other Mediterraneans expressed through commercial, cultural, and religious interaction."

39 Burada P. Bonte'nin ifadelerini tekrarlıyorum. Bkz. Bonte, "La Méditerranée des anthropologues", 180.

40 Abulafia, *The Mediterranean in History* ile karşılaştırmız.

41 P. Horden, "Connectivité", *Dictionnaire de la Méditerranée* içinde, der. D. Albera, M. Crivello ve M. Tozy (Arles: Actes Sud, 2016), 282.

Horden ve Purcell'in çalıştıkları Akdeniz, onlara göre "son safhadadır –başka bir ifadeyle, bir Akdeniz tarihinden söz etmenin uygunsuz hale geldiği evreye ulaşılmıştır".⁴² Bu tarihin sonu, "konumuza yeniden biçim verme" gerekliliğini işaret eder: "Alana dair başka kavramlaştırmalar artık daha uygundur."⁴³

O halde envanter geçmişe dönüktür: Tıpkı ölümden sonra çıkarılan envanterler gibi, o da ancak iş iştenden geçtikten sonra meseleye dahil olabilir. Peki, bu koşullar altında envanterin dökümünü yaptığı verilerin kesinliğinden ve doğruluğundan nasıl emin olunacak? Horden ve Purcell; Akdeniz'in, yok olmadan önce, dünün tarihçilerinin araştırmaları gibi bugünün antropologlarının raporlarının da incelenmesiyle ancak yeniden ele alınabileceğini temin ediyorlar. Envanteri desteklemek için diğer envanterlerden iyisi yok:

Bir tarafa antropolojiyi, diğer tarafa da XIX. yüzyıl tarihini koyarak yapılacak akıllıca bir bileşim ile kendimizi "modernleşme"nin daha önce eşi benzeri görülmemiş karmaşasının hemen öncesine, henüz başlamadığı yere taşıyabiliriz. [...] Ekonomik gelişmelerden ve yakın dönemin derin toplumsal dönüşümünden sızan engeller –tek gerçeklik olduğunu düşünmeye meyilli olduğumuz bu engeller, bu şekilde ortadan kaldırılabılır.⁴⁴

Envanter sonuç olarak ışınlanmayı andıran analitik bir kestirimin aracına dönüşmektedir. Böyle bir bilim-kurgusal yaklaşım insanı şüpheye bırakabilir tabii.⁴⁵ Neden antropoloji? Neden 19. yüzyıl tarihçileri? Buradan ötesi yok, envanter kendi beklentilerini doğrulamıyor.

Özellikle Horden ve Purcell'in sözlerini üzerine kurdukları geçmişe bakma yordamı nihayetinde tuhaf bir biçimde keyfi görünmektedir. Gördüğümüz üzere bir taraftan, Akdeniz'in "tarihsel olarak sınırlanmamış ve modern zamanlara girilmesiyle güya geçersiz kılınmış özelliklerle tanımlanması"⁴⁶ gerektiği fikrini desteklemektedirler. Diğer taraftansa böyle bir bitiş noktası belirsizliğin buğusu altında kalmaktadır: "Akdenizliden 'post-Akdenizli'ye geçişin nasıl ve ne zaman yaşandığını biz nasıl kavrayacağız? Karanlıkta kalan işte budur."⁴⁷

42 Horden ve Purcell, *The Corrupting Sea*, 484: "a portrait of Mediterranean society in its terminal phase – the phase, that is, in which history of the Mediterranean ceases to be appropriate".

43 Horden ve Purcell, *The Corrupting Sea*, 470: "this congeries of changes is to be associated with a reconfiguring of our subject: the slow disintegration of the Mediterranean unity that we have tried to analyse in the foregoing chapters, the end of the history of the Mediterranean as other conceptualizations of the area become increasingly appropriate."

44 Horden ve Purcell, *The Corrupting Sea*, 741: "A judicious combination of anthropology and nineteenth-century history might take us back to just before the unexampled tumult of "modernization" began. [...] The obstacles created by recent economic development and profound social transformation would dissolve – and these (we would be assuming) have been the only real obstacles."

45 W. V. Harris, "The Mediterranean and Ancient History", *Rethinking the Mediterranean* içinde, der. W. V. Harris (Oxford: Oxford University Press, 2005), 10 ve 27-28 ile karşılaştırmız.

46 N. Ben-Yehoyada'nın formülünü takiben. N. Ben-Yehoyada, "Mediterranean modernity?", *A Companion to Mediterranean History* içinde, der. P. Horden, S. Kinoshita (Malden, MA ve Oxford: Wiley Blackwell, 2014), 109: "the Mediterranean is defined on the basis of historically delimited characteristics that are said to expire before modernity".

47 Horden ve Purcell, *The Corrupting Sea*, 470: "What remains unclear is when and how the transition from Mediterranean to 'post-Mediterranean' should be conceived as taking place." R. Bertrand, "Le monde est une bien petite chose", *Critique* 823 (2015): 959-960 ile karşılaştırmız (altını çiziyorum): "Dalgalarına kadar dikkatle incelenirse, Akdeniz tarihi, Neolitik çağdan bugüne, sadece bir mübadele ve dolaşım tarihidir; bazen top mermileriyle tutsakların ama çoğunlukla merakın ve bilginin mübadelesi ve dolaşımı."

12.

Akdeniz çalışmalarının hemen hükümsüz kalıp kalmayacağını artık pek bilmiyoruz.⁴⁸ Kesin olan, bu çalışmaların geçmişte ve bugün muhtelif “icat”ların nesnesi olduğu. Bu şekilde düşünülen bir Akdeniz, herhangi bir sınıflandırmaya indirgenemezliğiyle kendini ayrı tutmaktadır. Böylece bir ve birçok “alan”ın hepsinden sorumlu olacaktır: Doğa ve kültür tarihlerinin konusudur, bir kürsüye sıkı sıkıya bağlanmıştır ve kırılmalarla sarsılmıştır, eşsiz bir coğrafyayla çevrelenmiştir ama varsayımsal-tümdengelimli kaçaklara açısından verimlidir, zamanaşımına uğramıştır ve hiç durmadan güncellenir...

Önceki sayfalar, şöyle bir dalgalanmanın nedenini resmedecek şekilde yazılmıştır: İcat öncelikle ve özellikle bir envanter olmuştur.

Halbuki onun meziyetleri, başlıca hatalarıdır da. Filolojik bir epistemolojinin göstergelerini kafa karışıklığına varacak ölçüde muhtelif siyasi ontolojilerin işaretleriyle harmanlıyor. İkilemelerini listelemeksizin ikiye bölmeye girişiyor.

Akdeniz çalışmalarının bugün ona eğilmiş olanlara yönelttiği zorluk budur. Dolayısıyla biz de bu zorluğu görünür kılmak için kendi envanterimizi oluşturmak zorunda kaldık. Varlığını kayıt altına almaya çalıştığımız sözler müstesna tezahürler olarak durmakta, orası kesin; bu sözler, bir yerlerde suyun yüzeyine çıkacak fikir tekrarlarını daha az açıklıyor değililer. Biz, envanter sayesinde, anlatılar ve kanıtlar akıntısında demlenmiş bu kavrayışları idrak etmek için sebat göstereceğiz.

Sözler dizini

- aile havası, §6
- kültürel niteliklerin kümelenmesi, §3
- alan(lar), §§3-9
- çarpışma, §§8-9
- Akdeniz kavramı, §10
- doğa tarihi, §8
- etkileşim, §10
- bariz yerel düzensizlik, §2
- eşsiz laboratuvar, §7
- geçmişe bakma, §11
- antropolojik birlik, § 9

Fransızcadan çeviren: Albina Ulutaşlı

Kaynakça***Bibliyografik envanter (atıf sırasına göre)***

Revel, J. “Histoire et sciences sociales: les paradigmes des *Annales*”. *Annales: Économies, sociétés, civilisations* 34 (1979): 1360-1376.

Horden, P. ve N. Purcell. *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*. Oxford: Blackwell, 2000.

48 J. Watkins, “The New Mediterranean Studies: A mediator between area studies and global studies”, *Mediterranean Studies* 21, no. 2 (2013): 149-154, <https://doi.org/10.5325/mediterraneanstu.21.2.0149> ve J. Watkins, “The New Mediterranean Studies: An institutional and intellectual challenge”, *Mediterranean Studies* 22, no. 1 (2014): 88-92, <https://doi.org/10.5325/mediterraneanstu.22.1.0088> ile karşılaştırınız.

- Bonte, P. "La Méditerranée des anthropologues". *Construire la Méditerranée, penser les transferts culturels* içinde, derleyenler R. Abdellatif, Y. Benhima, D. König ve E. Ruchaud, 162-181. Münih: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012.
- Purcell, N. "The boundless sea of unlikeness? On defining the Mediterranean". *Mediterranean Historical Review* 18, no 2 (2003): 9-29. <https://doi.org/10.1080/0951896032000230462>.
- Gilmore, D. "Anthropology of the Mediterranean area". *Annual Review of Anthropology* 11 (1982): 175-205. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.11.100182.001135>.
- Bromberger, C. "Anthropologie". *Dictionnaire de la Méditerranée* içinde, derleyenler D. Albera, M. Crivello ve M. Tozy, 91-95. Arles: Actes Sud, 2016.
- Albera, D. ve A. Blok. "Introduction: The Mediterranean as a field of ethnological study: A retrospective". *L'Anthropologie de la Méditerranée / Anthropology of the Mediterranean* içinde, derleyenler D. Albera, A. Blok ve C. Bromberger, 15-37. Paris: Maisonneuve & Larose, 2001.
- Horden, P. ve S. Kinoshita, der. *A Companion to Mediterranean History*. Malden, MA ve Oxford: Wiley-Blackwell, 2014.
- Dakhliya, J. ve B. Vincent. "Les musulmans en Europe occidentale au Moyen Âge et à l'époque moderne: une intégration invisible". *Les Musulmans dans l'histoire de l'Europe, Cilt 1: Une intégration invisible* içinde, derleyenler J. Dakhliya ve B. Vincent, 7-29. Paris: Albin Michel, 2011.
- Abulafia, D. "Mediterraneans". *Rethinking the Mediterranean* içinde, derleyen W. V. Harris, 64-93. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Horden, P. "Connectivité". *Dictionnaire de la Méditerranée* içinde, derleyenler D. Albera, M. Crivello ve M. Tozy, 281-283. Arles: Actes Sud, 2016.

Atıfta bulunulan diğer kaynaklar

- Abulafia, D., der. *The Mediterranean in History*. Londra ve Los Angeles: Thames & Hudson ve Getty Publications, 2003.
- Albera, D., M. Crivello ve M. Tozy, der. *Dictionnaire de la Méditerranée*. Arles: Actes Sud, 2016.
- Ben-Yehoyada, N. "Mediterranean modernity?". *A Companion to Mediterranean History* içinde, derleyenler P. Horden, S. Kinoshita, 107-121. Malden, MA ve Oxford: Wiley Blackwell, 2014.
- Bertrand, R. "Le monde est une bien petite chose". *Critique* 823 (2015): 955-966.
- Bloch, M. "Une étude régionale: géographie ou histoire?". *Annales d'histoire économique et sociale* 6 (1934): 81-85.
- Bonte, P., der. *Épouser au plus proche: Inceste, prohibition et stratégies matrimoniales autour de la Méditerranée*. Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 1994.
- Bourguet, M.-N. "De la Méditerranée". *L'Invention scientifique de la Méditerranée: Égypte, Morée, Algérie* içinde, derleyen M.-N. Bourguet, 7-28. Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 1998.
- Braudel, F. *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. Paris: Armand Colin, 1966 [1949].
- Bresc, H. vd. "Introduction". *Genèse de l'État moderne en Méditerranée. Approches historique et anthropologique des pratiques et des représentations: Actes des tables rondes internationales tenues à Paris les 24, 25 et 26 septembre 1987 et les 18 et 19 mars 1988* içinde, 1-5. Rome: École française de Rome, 1993.
- Dakhliya, J. "L'impensable métis en Méditerranée?". *Construire la Méditerranée, penser les transferts culturels* içinde, derleyenler R. Abdellatif, Y. Benhima, D. König ve E. Ruchaud, 45-57. Münih: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012.
- Dakhliya, J. "Extensions méditerranéennes: Europe et Islam au contact durant les siècles modernes (XVIe-XVIIIe siècles)". *Faire des sciences sociales. Généraliser* içinde, derleyenler E. Désveaux, M. de Fornel, 263-292. Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 2012.

- Davis, J. *People of the Mediterranean: An Essay in Comparative Social Anthropology*. Londra: Routledge & Kegan Paul, 1977.
- Harris, W. V. "The Mediterranean and Ancient History". *Rethinking the Mediterranean* içinde, derleyen W. V. Harris, 1-42. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Heinich, N. *La Fabrique du patrimoine: "De la cathédrale à la petite cuillère"*. Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 2009.
- Herzfeld, M. "Practical Mediterraneanism: Excuses for everything, from epistemology to eating". *Rethinking the Mediterranean* içinde, derleyen W. V. Harris, 45-63. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Herzfeld, M. "Po-Mo Med". *A Companion to Mediterranean History* içinde, derleyenler P. Horden ve S. Kinoshita, 122-135. Malden, MA ve Oxford: Wiley Blackwell, 2014.
- Lombard, D. *Le Carrefour javanais: Essai d'histoire globale, Cilt 1: Les limites de l'occidentalisation*. Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 1990.
- Lombard, D. "De la vertu des aires culturelles". *Une École pour les sciences sociales* içinde, derleyenler J. Revel, N. Wachtel, 115-125. Paris: Éditions du Cerf ve Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 1996.
- Redfield, R. *Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilization*. Chicago: University of Chicago Press, 1956.
- Todorova, M. *Imagining the Balkans*. Oxford ve New York: Oxford University Press, 2009 [1997].
- Watkins, J. "The New Mediterranean Studies: A mediator between area studies and global studies". *Mediterranean Studies* 21, no. 2 (2013): 149-154. <https://doi.org/10.5325/mediterraneanstu.21.2.0149>.
- Watkins, J. "The New Mediterranean Studies: An institutional and intellectual challenge". *Mediterranean Studies* 22, no. 1 (2014): 88-92. <https://doi.org/10.5325/mediterraneanstu.22.1.0088>.
- Wittgenstein, L. *Recherches philosophiques*. Alıncadan çevirenler F. Dastur, M. Élie, J.-L. Gautero, D. Janicaud ve É. Rigal. Paris: NRF-Gallimard, 2004 [1953].